

Az iparoktatás átszervezése Magyarország szovjetizálásának időszakában (1945–1949)

RUZSA Bence¹ – SZABÓ Zoltán András² – GARAI Imre³

¹PhD-hallgató, ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Neveléstudományi Doktori Iskola

²PhD, habil. adjunktus, ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Neveléstudományi Intézet

³PhD, habil. egyetemi docens, ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Neveléstudományi Intézet

¹PhD Student, ELTE Eötvös Loránd University
Doctoral School of Education

²PhD, habil. Assistant Professor, ELTE Eötvös Loránd University
Institute of Education

³PhD, habil. Associate Professor, ELTE Eötvös Loránd University
Institute of Education

¹MTMT: 10071703 | ORCID 0000-0002-0429-8911

²MTMT: 10030916 | ORCID 0000-0003-3762-2308

³MTMT: 10029984 | ORCID 0000-0001-7129-7807

¹ruzsa.bence@ppk.elte.hu | ²szabo.zoltan.andras@ppk.elte.hu | ³garai.imre@ppk.elte.hu

KEYWORDS

- vocational education
- legislation
- organisational history

KULCSSZAVAK

- iparoktatás
- jogalkotás
- szervezettörténet

ABSTRACT

The reorganisation of vocational education during the Sovietisation of Hungary (1945–1949) | The aim of this study is to examine how the ministerial supervised industrial education in Hungary changed between 1945 and 1948 (taking into account the institutional and administrative characteristics of the pre-World War II period). An additional goal is to explore how the structure of industrial schools was shaped by the transformation of the public education system and how this was reflected in the political and professional discourse. Through the investigation of the discussions in the Council of Ministers, the political agenda related to shaping the industrial education could be revealed.

ABSZTRAKT

A tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a magyarországi iparoktatás ügykörü szintű minisztériumi hovatartozása miképpen változott 1945 és 1948 között (figyelembe véve a II. világháború előtti intézményrendszeri és szakigazgatási sajátosságokat), illetve annak feltárása, hogy a közoktatási rendszer korabeli átalakulásával együtt miként formálódott az ipariskola-szerkezet, és ez hogyan képeződött le a politikai-szakmai diskurzusban, amely elsősorban a minisztertanácsi ülések vitáin keresztül rekonstruálható.

Történeti háttér és előzmények

Az 1880 és 1930 közötti időszak fő társadalmi szerveződési folyamatát Európa-szerte a gyári munkásság, illetve az ipari tisztviselők és értelmiségiek rétegének kialakulása jelentette. A hazai középszintű ipari iskolák¹ fejlődéstörténete a kiegyezés után gyorsult fel, amikor előbb 1872-ben Kassán, majd 1879-ben Budapesten létrejöttek az első középipartanodák (1897 után felső ipariskolák), amelyek szervezeti háttere az I. világháború végéig változatlan maradt. Jelentős változásokat

¹ A terminológia Mészáros Istvántól származik, aki munkájában az iskolarendszerű ipari szakoktatás két szintjét különböztette meg: az alsó, illetve a középszintű ipari iskolákat – ez utóbbi keretében a felső ipariskola, az ipari szakiskola, a gyakorlati irányú középiskola, az ipari középiskola, az ipari gimnázium és az ipari technikum terminusait, illetve ezek értelmezését fogjuk alkalmazni munkánkban (Mészáros, 1995. 59–62).

eredményezett a trianoni békeszerződés utáni államhatár-módosulás,² a megelőző évek sorozatos válságai után pedig csak az 1921/22. tanévre állt helyre az iskolák működési rendje. Az 1922. évi XII. törvénycikk megjelenését követően a felső ipariskola és az ipari szakiskola³ típusai léteztek egészen 1938-ig.

A tanügyigazgatás szerveződését 1867 óta az intézményi specializálódás jellemezte: minden iskolatípus saját szakfelügyeleti vagy főigazgatósággal rendelkezett, amelyen keresztül igényeit közvetíthette a kultusztárca felé. A hazai iparoktatás felügyeleti jogkörei időről időre megoszlottak a közoktatásügyi és a kereskedelemügyi tárcák között – legutoljára éppen a két világháború közötti években alakult ki kettős irányítási forma. Ez azonban az 1930-as években alapjaiban változott meg: a Hóman Bálint nevével fémjelzett korszak az állami iskolafelügyelet centralizált jellegének megerősítésére törekedett⁴ (Nagy, 2005. 195–196; Pukánszky, 2002. 372–380).

A középfokú ipariskolák felett 1896 óta a Kereskedelemügyi Minisztérium (KM) rendelkezett főhatósági jogkörökkel, azonban a századforduló után újrászerveződő Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács⁵ (OIKT) révén a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) is érdekeltté vált a területen (Nagy, 2005. 154–156). 1935 nyarán a feladatkört a KM átszervezése nyomán létrejövő Iparügyi Minisztériumhoz (IpM)⁶ helyezték át.⁷ Az igazgatási rendszer átszervezésével viszont a VKM felügyelete alá került gyakorlatilag minden intézménytípus,⁸ így a felső ipariskolák, ipari szakiskolák, női ipariskolák, iparos-tanonciskolák, illetve tanfolyamok személyi és dologi, valamint tanulmányi ügyei, míg az iparügyi tárca saját hatáskörében az OIKT működéséért, az iparoktatási szakfelügyeletéért, az ipari továbbképző tanfolyamok és a mintaműhelyek szervezéséért felelt (Magyarország, 1936. 173, 250). Ugyanakkor több ügykörben (az ipariskolák szervezése, szervezetének kiadása, a tanerőkkel kapcsolatos kérdések és az ipari szempontú felügyelet) a két minisztérium továbbra is együttesen jár el.⁹

Hóman nemzetnevelési koncepciójához a teljes oktatásigazgatási rendszer reformjára szükség volt: az 1930-as évek közepén hozott törvényei egymással összefüggve ezt a célt szolgálták. Bár szerette volna a szakoktatást a gimnáziumi reformmal egyszerre bevezetni 1934-ben, ebben akadályozta, hogy a terület csak egy évvel később került a kultusztárca fennhatósága alá (Dévényi, 2020. 96–97). A középszintű ipariskolák működésének egységesítése – egyúttal tényleges középiskola-típussá formálása és a közoktatás rendszerébe illesztése – 1938-ban következett be: a gyakorlati irányú középiskolák¹⁰ válfajaiként jöttek létre a mezőgazdasági, ipari, illetve kereskedelmi irányultságú középiskolák (Jóború, 1961. 45; Nagy, 2005. 142). Az egységesen négyéves képzésben –

² A korábbi 43 állami és 7 államilag segélyezett iparoktatási intézmény közül más országhoz csatoltak 1 felső ipariskolát, 19 ipari szakiskolát, 4 kézművesiskolát, 5 államilag segélyezett nőipariskolát, továbbá 2 iparmúzeumot (A M. Kir. Kormány 1919–1922. 96).

³ Ipari szakiskolák már 1922 előtt is működtek, azonban a törvény úgy módosította ezek szervezetét, hogy (a felső ipariskoláknál régóta alkalmazott szabályhoz hasonlóan) csak a 4 gimnáziumi vagy polgári iskolai osztály elvégzését követően lehessen felvételt nyerni (Szakmány, 1962. 14–15).

⁴ Ld. 1934: XI. tc. a középiskoláról és 1935:VI. tc. a közoktatásügyi igazgatásról.

⁵ Az 1892-ben létrehozott Iparoktatási Tanács 1900-ban területileg és funkcionális szempontból is kibővült, és Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács néven alakult újjá.

⁶ Az IpM jogállását a 1935. évi VII. törvénycikk, és az annak végrehajtásáról szóló 7.500/1935. M. E. sz. rendelet szabályozta.

⁷ 7.500/1935. M. E. sz. rendelet 2. §.

⁸ 1935: VI. tc. 3. §.

⁹ 8.620/1935. M. E. sz. rendelet az iparoktatási intézetek igazgatásáról és felügyeletéről.

¹⁰ A gyakorlati irányú középiskoláról szóló 1938: XIII. tc.

a közismereti oktatáson túl – a szakma elméleti–gyakorlati ismereteit sajátították el a tanulók, az érettségi bizonyítvány birtokában ugyanakkor csak a szakágazat szerint folytathattak felsőfokú tanulmányokat.¹¹ Habár a gazdasági érettségi bizonyos szempontból alternatívát jelentett, része volt azonban a korszak szelekciós mechanizmusának: a gimnázium egy szűkebb társadalmi elit gyermekei számára biztosított felvételt bármely egyetemi fakultásra, míg a „tömegeket” a gyakorlati középiskolák, és így a piaci élet felé terelte. A rendszer ezáltal megválogatta a középosztályokba emelkedőket és gátolta a folyamatot (Dévényi, 2020. 96–97; Nagy, 2005. 154). Az 1938-ban létrejövő intézményi struktúra 1949-ig meghatározó volt (Darvas – Gyekiczky, 1986. 6).

Az új iskolatípus egyes szakirányainak (gép- és vegyipari középiskoláknak, illetve ipari leányközépiskoláknak¹²) tanításterveit és általános utasításait 1940 nyarán adták ki, és az 1940/41. tanévtől kezdték meg működésüket. A felső ipariskolák és szakiskolák – amelyeket gazdasági középiskolákká kellett átalakítani – nem feltétlenül szűntek meg azonnal: a folyamat ütemezésére maga a jogszabály biztosított lehetőséget.¹³ Előbbiek közül némelyek még évekig működtek abból a célból, hogy a régi és az új intézményrendszer működését egybe lehessen vetni. Egyes helyeken infrastrukturális előnyöket is eredményeztek a strukturális változások (Szakmány, 1962. 27). Mindezt nehezítette viszont a világháborús pusztítás, amely a köz- és szakoktatás intézményi bázisát sem kímélte.¹⁴ A középfokú végzettségű iparosok utánpótlásának biztosítására, valamint ezzel párhuzamosan az iskolareformok előkészítésére csak a legfontosabb munkálatok elvégzését (illetve az oktatási intézmények működésének biztosítását) követően volt lehetőség. A folyamatot a közoktatás 1945–1946-ban lezajló átalakítása – ezzel együtt pedig a paraszt- és munkásszármazású fiatalok továbbtanulása – indította el (amikor egész Európában szerepet kapott a szocialista szellemiségű „munkaiskola” koncepciója az iskolareformokban, ld. Faragó, 1961). A baloldali politikai erők fokozatosan kiterjedő hatalmi önkénye, majd az iskolák 1948-ban bekövetkező államosítása után azonban az ideológiai alapon működő és szovjet mintát átvevő (szak)oktatási rendszer kialakulása számos reformelképzelést lehetetlenné tett el (Pukánszky, 2005. 354–355). Kutatásunk relevanciáját egyrészt a szakképzés múltjának egy eddig kevésbé vizsgált területének feltárása adja, másrészt az a törekvés, hogy azonosítsuk azokat a hosszú távú (az állam szerepvállalásához, a gazdasági szereplők érdekeihez és a munkaerő-utánpótláshoz kapcsolódó) folyamatokat, amelyek a szakképzési rendszerek jelenkori működésének megértéséhez is hozzájárulhatnak.

Kutatási kérdések

A korábbiakban ismertetett történeti előzmények fényében kutatásunkkal az alábbi kérdésekre keresünk válaszokat:

¹¹ Ugyanakkor a műszaki területen ez nem érvényesült: a Műegyetemen csak a mezőgazdasági és állatorvosi, illetve a közgazdaságtudományi karra adhatták be felvételi kérelmüket, a mérnöki karra nem (ld. 1938: XIII. tc. 47. §).

¹² A gépipari középiskolai, a vegyipari középiskolai és az ipari leányiskolai tanításterv és általános útmutatások életbeléptetéséről szóló 62.600/1940. VKM. sz. rendelet.

¹³ Ld. 1938: XIII. tc. 54. §.

¹⁴ A fővárosban található valamennyi oktatási intézmény tantermeinek mintegy harmada vált használhatatlanná, ötöde pedig megrongálódott az ostrom alatt (Mann, 2002. 157).

1. Hogyan alakult a hazai ipari szakképzés minisztériumi hovatartozásának kérdése a vizsgált időszakban?
2. Milyen jogszabályi változások mentén formálódott a koalíciós időszak egyes szakaszaiban az ipariskolák hazai rendszere?
3. Mely tanácsadó testületek tudtak befolyást gyakorolni az iparoktatás szervezését illető jogalkotási folyamatra?

Források és módszerek

Kutatásunk a történeti forráselemzés módszerét alkalmazva értelmez releváns primer forrásokat (Kéri, 2001. 70–74; Szabolcs, 2011. 87–90). A vizsgált elsődleges források körébe a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött, részben személyesen, részben az *AdatbázisokOnline*¹⁵ elektronikus levéltári portálon keresztül kutatható iratok tartoztak. Ide sorolhatók a Minisztertanács üléseinek jegyzőkönyvei, amelyekhez az előzetes tájékozódást a repertóriumok segítették (G. Vass, 2003; G. Vass, 2005; Szűcs, 1997; Szűcs, 2003a; Szűcs, 2003b).

Az iratképző szervek között hangsúlyos volt az IpM Iparoktatási Szakosztálya, amelynek 1945 és 1949 közötti működéséről töredékes iratanyag maradt fenn.¹⁶ A pártközi értekezletek jegyzőkönyveit (Horváth et al., 2003), a Szociáldemokrata Párt (SZDP) illetékes munkacsoportjának iratait, illetve a jogalkotáshoz kapcsolódó dokumentumokat (a *Nemzetgyűlési Napló*, a *Magyar Közlöny* és a *Magyarországi Rendeletek Tára*) is vizsgáltunk. A VKM és az IpM történetének 1944 decemberében kezdődő periódusáról (főképp működéséről, személyi háttéréről és ügyköri feladatairól) több munkát tekintettünk át (ld. Pető, 1985; Rácz, 1962; Rácz, 1974; Welker, 1986).

Kutatásunk eredményeit alfejezetekre bontva, tematikusan igyekszünk bemutatni. Először az 1945–1947 közötti koalíciós pártok kultúrpolitikai küzdelmeinek sajátságait tekintjük át az iparoktatás területe feletti ellenőrzés megszerzéséért folytatott harcok vetületén keresztül. Ezt követően kíséreljük meg a vizsgált időkerben lezajló jogalkotási folyamatok keretében formálódó (elsősorban ipari jellegű) szakoktatás szerveződésének és műveltségkoncepciójának sajátságait jellemezni.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány időszaka

Az 1944 decemberében megalakult kabinet a pártok eltérő preferenciái miatt magában hordozta a folyamatos érdekharcokat, kezdetben azonban az együttműködés kényszere részben oldotta a belső feszültségeket (Feitl, 1995. 237). A pártok konszenzusos véleményen voltak abban a tekintetben, hogy az oktatásügyet demokratikus alapokon kell újjászervezni, elősegítve ezzel a gazdasági-társadalmi változásokat. Az oktatáspolitikai célok azonban 1945 második felére elkezdtek távolodni egymástól, amely a szakoktatás kérdését is érintette.

¹⁵ Ld. <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu>

¹⁶ MNL OL XIX-F-1-ii. Iparoktatási Szakosztály iratai (1945–1949). A főként 1947–1949 között keletkezett, 0,36 iratfolyóméter terjedelmű állag legnagyobb részben személyi és gazdasági ügyekkel foglalkozik. Az IpM anyagában az Országos Levéltár 1956. őszi tüzesete okozott nagyarányú pusztítást, a kutatható állagok jórésze ezt követően került a Levéltárba (Pető, 1985. 19).

A Magyar Kommunista Párt (MKP) oktatásról alkotott elképzeléseit az 1944. őszi kiáltványában nem fejtette ki – a tanoncok is pusztán a szociálpolitikai elképzelések kapcsán jelentek meg (Balogh – Izsák, 2004. 12). A Nemzeti Parasztpárt (NPP) debreceni szervezetével közös, 1945. április 2-án nevelők részvételével megvitatott reformtervezetükben már konkrét elképzelések is körvonalazódtak: a kötelező 8 évfolyamos népiskolák után 6 éves „szellemi” vagy 4 éves szakirányú középiskolákba léphessenek tovább a tanulók. A gimnáziumok számának jelentős csökkentését, míg az agrár- és szakiskolák hálózatának nagyarányú bővítését, és mellette nagyjából feleannyi felső ipariskola alapítását tervezték. Bár az előterjesztés felsorolta a konkrét ágazatokat (ipar, mezőgazdaság, kereskedelem, zene, színészet, filmipar), leszögezték, hogy a társadalom fejlődése szabja meg, milyen iskolákat kell szervezni (Horváth, 1970. 343–345).

Az SZDP újjáépítésre fókuszáló munkaterve főként a felsőfokú szakemberképzés fontosságát hangsúlyozta, és az ipari és mezőgazdasági újratervezésben fontos „*technikai intelligencia*” (például mérnökök, technikusok, vegyészek) utánpótlását biztosította volna. Legfőképpen a szegényparaszti, illetve a munkáscsaládok gyermekeinek szeretett volna nagyobb képviselőt biztosítani az NPP által, hogy a 8 osztályos népoktatást követően a középiskolákban is tandíjmentességet garantált volna, így esélyt teremtve akár az egyetem elvégzésére is (Balogh – Izsák, 2004. 50–59).

1944–1945 fordulóján az intézményrendszert továbbra is a VKM és az IpM felügyelte.¹⁷ Mind a kultusztárca élére került Teleki Géza, mind pedig az iparügyi miniszterre kinevezett Takács Ferenc nehéz helyzettel találta szemben magát: a működést infrastrukturális és személyzeti hiányok mellett kellett megszervezniük (Zeman, 2023a. 103–104). 1945 elején mindketten a legsürgetőbb kérdésekre koncentráltak: a romeltakarítás és műszaki helyreállítás, a szociális gondok orvoslása, illetve az élelmezés biztosítása. Telekinek foglalkoznia kellett a félbeszakadt tanév befejezésével (a háború és az akadozó közigazgatás miatt a szervezett iparoktatás 1944 novemberére és 1945 februárja között szünetelt¹⁸) és a tanügy majdani demokratikus reformjának előkészítésével is, illetve a tankönyv-felülvizsgálat kérdésével, míg Takács tárcája az üzemek újraindításán dolgozott (Molnár, 2016. 147; N. Szabó, 2019. 78; Rácz, 1974. 434). 1945 áprilisában a tárcák visszatelepültek Budapestre, és elkészültek az új ügybeosztások is: a VKM-en belül a szakiskolákkal Bassola Zoltán irányítása alatt a IV. (Iskolai) ügyosztály (Bassola, 2020. 573–575),¹⁹ míg az IpM-ben továbbra is a II/3. (Kisipar, szakoktatás és háziipari) csoport foglalkozott, a pártonkívüli Gyulay Ákos vezetésével (Rácz, 1974. 440).

Az iparoktatás kérdése a Minisztertanácson 1945 májusában merült fel: Takács szerette volna az intézmények²⁰ igazgatását és felügyeletét a VKM-től saját tárcája alá helyezni szeptember 1-jével. Mint írta, az érdekképviselői szervek ezt már 1939 előtt kérték a kormányzattól, az átszervezés azonban a háború miatt elmaradt. Indokoltnak látta a döntést azért is, mivel a szakoktatásban a

¹⁷ A VKM 1944-ben érvényes ügybeosztás szerint az állami és nem állami gazdasági irányú középiskolákkal a VIII/2. Ügyosztály foglalkozott, míg az IpM-ban a kézműves- és a háziipar területéért felelős IX. Szakosztályhoz pedig a korábban már említett releváns ügykörök is tartoztak (Magyarország, 1944. 333).

¹⁸ 9.940/1944. VKM. sz. rendelet ipari középiskolákban és felső ipariskolákban az 1944/45. évi iskolai oktatás szüneteltetése tárgyában. A főváros ostromakor jelentős károk érték például a Felső Építő Ipariskolát is, de hatékony önszerveződésüknek köszönhetően az intézmény már 1945 februárjában fogadhatta a beiratkozó tanulókat (Tobiás, 1945. 1–2).

¹⁹ Farkas László minisztériumi alkalmazott visszaemlékezése szerint az 1945 előtti struktúrával szemben (ahol valamennyi iskolatípusnak saját ügyosztálya volt) az újjáépítés időszakában létszámihiány miatt kellett valamennyi iskola ügyét egyetlen osztályba összevonni (Farkas, 2002. 69).

²⁰ Az 1938: XIII. tc. által létesített ipari középiskolák, továbbá a felső ipariskolák, ipari szakiskolák, nőipariskolák, egyéb ipariskolák, iparostanonciskolák, ipari tanonctanfolyamok stb.

szakmai ismereteket akarták előtérbe helyezni, ami maga után vonta a gyakorlati élethez való szorosabb kötődést. Ehhez persze szakképzett (mérnök vagy művezető végzettségű) oktatókra és infrastruktúrára, illetve megfelelő tantervre volt szükség, amelyet szerinte az IpM tudott könnyebben biztosítani. A másodlagosnak tekintett közismereti oktatás felett meghagyta volna a VKM tanulmányi jogkörét úgy, hogy egyes kérdésekben (az intézmények szervezése, tantervük megállapítása, a tanerők képesítési és minősítési feltételeinek megszabása vonatkozásában) a két miniszter egyetértőleg döntött.²¹ A javaslat és annak indoklása mögött érzékelhető, hogy az iskolák szervezete és tanulmányi felügyelete egy hatalmi vetélkedés leképeződése: a közismereti tartalmi elemek visszaszorítása elsősorban a régi elit ellen irányuló lépésnek tekinthető. Az iskolák tudáskanonjának szakismereti alapú átalakulása pedig az új hatalmi elit társadalmi tudatformáló eszköze, amelytől egyúttal a műveltségi privilégiumok lebontását is remélték (Sáska, 2006. 595–596).

A tárcák elosztásában nem tudott kizárólagosan érvényesülni az MKP törekvése, és a kormányt sem tudták teljesen irányítani (bár ebben a fázisban ez nem is volt elsőrendű céljuk). A fajsúlyos területeket (mint a honvédelem vagy a közellátás) konzervatív beállítottságú, illetve az SZDP polgári gondolkodású politikusai kapták. Emiatt az MKP 1945 tavaszán már a kormány átalakításán dolgozott, amelyet júliusra el is ért (Feitl, 1995. 238–240). Támadást indítottak Teleki ellen: a közoktatás demokratikus átalakulásának akadályát a VKM konzervatív felfogásában, a merev intézményrendszerben és a „reakciók” bújtatásában vélték megtalálni (N. Szabó, 2019. 78). A javaslat újabb lehetőséget biztosított a kommunisták befolyása alatt lévő tárcáknak arra, hogy frontot nyissanak a politikai csatákhoz egyáltalán nem szokott Telekivel szemben (Molnár, 2016. 149). A vita során ugyanis már nem csak az ipari, de a kereskedelmi és a mezőgazdasági oktatás,²² illetve a bábaképzés áthelyezését is el akarták érni a miniszterek. Ettől Teleki – a baloldal vezette tárcák erősödésének elkerülése érdekében – elzárkózott, mondván: átalakításokról nem érdemes akkor beszélni, amikor „az egész országot át kell nevelni”. A kérdés végül lekerült a napirendről.²³

Teleki mellett támadták Takácsot is, helyén pedig az SZDP balszárnyának egyik vezéralakját, Bán Antal főtitkár-helyettest szerették volna látni. Miután pártja május végén felvetette lemondását, Takács június 1-jei hatállyal átadta helyét párttársának (Izsák – Kun, 1994. 58; Zeman, 2023b. 119). Az oktatás átszervezéséről szóló tervezetet Bán vitte újra a Minisztertanács elé 1945 júliusában, amelyet támogatott is a kabinet. A rendelet²⁴ szövegében a VKM és az IpM szerepköre is világosan megjelent a köznevelési, illetve a szakoktatási feladatkörök kapcsán, továbbá, hogy kölcsönösen tájékoztatják egymást és számos kérdésben közös döntést hoznak.²⁵ Így az IpM szervezetében az ipari szakoktatás területét leválasztották a többi ügykörről, és önálló (II/8.) részlegként működött tovább Noszlopy Antal kispap vezetője irányítása alatt (Rácz, 1974. 451).

Nyár közepére mindhárom középfokú gazdasági iskolatípus a szakminisztériumok felügyeletébe került. Szent-Györgyi Albert, az Országos Köznevelési Tanács (OKT) elnöke sérelmezte, hogy a döntéseket nem értékelhették előzetesen. Elhamarkodottnak és aggályosnak nevezte a lépéseket, és

²¹ MNL OL XIX-A-83-a-27/1945. 58–59. Az iparügyi miniszter 51.621/II/3/1945. Ip. M. sz. minisztertanácsi előterjesztése. Budapest, 1945. május 7.

²² Később a 4054/1945. M. E. sz. rendelettel a mezőgazdasági középiskolák felügyeletét elvonták a VKM-től, és a jogokat átruházták a földművelésügyi miniszterre.

²³ MNL OL XIX-A-83-a-27/1945. 7–8. A Minisztertanács 1945. május 7-i ülésének jegyzőkönyve.

²⁴ Az iparoktatási intézmények felügyeletének és igazgatásának újabb szabályozásáról szóló 5.800/1945. M. E. sz. rendelet.

²⁵ MNL OL XIX-A-83-a-40/1945. 15. Az iparoktatási intézmények felügyeletének és igazgatásának újabb szabályozása. Budapest, 1945. július 18.

kérte az új rendszer szeptemberi bevezetésének elhalasztását, felajánlva a közbenjárást a szaktárcai delegálás lehetőségéhez az OKT-ban a köznevelési reformtervezet elkészítése kapcsán. A kereskedelmiügyi tárca eltúlzottnak érezte az aggályokat: szerintük a rendeletek vitája kapcsán a VKM-nek ideje és véleményezési lehetősége is volt, a kabinet ennek fényében fogadta el a tervezetet (Dancs, 1979. 203–205). A szakképzésben bekövetkező ilyenfajta felügyeleti széttagoltság a baloldali pártok számára hatalomtechnikai okokból volt fontos, amelynek sikeres megvalósításával előre léptek kulturális vonalon a régi elitekkel szemben folytatott hadjáratukban.

A Tildy-kormány időszaka

A VKM és az IpM ostromában az 1945-ös nemzetgyűlési választások után figyelhető meg a baloldal térnyerése. A kultusztárcaért az NPP és az SZDP versengett, amelyről ez utóbbi végül lemondott, az iparügy élén nem történt személyi változás (G. Vass, 2005. 10–19). A megalakuló Tildy-kormányban Teleki már nem vett részt. A VKM élére kerülő (kinevezésekor párt nélküli, majd parasztpárti) Keresztury Dezső célkitűzései között a demokratikus értékeket közvetítő, egységes iskolarendszer kialakítása állt, amelyhez megpróbálta a mindhárom iskolatípus feletti jogkört visszaszerezni. Megkérdőjelezte az 5.800/1945. M. E. rendelet indoklásának több pontját is, kérte annak hatályon kívül helyezését és az érintett intézmények jó részének visszahelyezését 1946. január 1-től. Szerinte egyrészt bármely „alárendelt szerv kívánsága”²⁶ nem lehet az intézményi hovatartozást érintő jogalkotás alapja, másrészt azzal érvelt, hogy „az iparral összefüggő kérdések” tárcaközi tisztázása a múltban is megoldható volt, így nem lett volna szükséges az oktatás egységének „ideálisra kifejleszhető rendszerét” megbontani. Úgy látta, a VKM azért sem kerülhető meg a kérdésben, mert az infrastruktúrájára²⁷ és a tanári állományra is szüksége van a szakminisztériumoknak. Emiatt a felső ipariskolák, ipari középiskolák, nőipariskolák és tanonciskolák feletti jogkörök helyreállítását is sürgette, miközben az ipari szakiskolák és a szaktanfolyamok átmenetileg az iparügyi tárcánál maradtak volna.²⁸ A kérdést végül a Minisztertanács nem tárgyalta, mivel azt Keresztury – későbbi nyilatkozata szerint „más megfontolások alapján” – levetette a napirendről.

Az IpM szerint a rendelet minden tekintetben teljesítette a köznevelés kívánalmait a szakoktatásban, de felajánlották a tárcaközi egyeztetést a nevelésügyi kérdések tisztázására (Dancs, 1979. 265–266). Az 1945 végén benyújtott rendelettervezetben²⁹ azonban messze felülreprezentáltak voltak az (összesen 32 fős) Országos Iparoktatási Tanács (OIT) összetételében az IpM delegáltjai (24 fő, közöttük az iparoktatási szakembereken felül szakszervezeti és munkáltatói képviselők is helyet kaptak, kinevezésük hat évre szólt), míg a VKM két, további hat minisztérium pedig egy-egy tagot

²⁶ Utalva arra, hogy Takács szerint az érdekképviseletek kérése volt a szakoktatás iparügyi tárca alá helyezése.

²⁷ Talán éppen ennek okán sürgette Bán a kormányt 1946 januárjában, hogy a korábban az Újjáépítési Minisztériumtól 1945. november-decemberében engedélyezett 100 millió pengőt tárcája megkaphassa az ipariskolák rendbehozatalához. Lásd: MNL OL XIX-A-83-a-81/29-1946. 174. Az iparügyi miniszter 99.409/II/8./1945. Ip. M. sz. előterjesztése a közoktatási nevelés egysége tárgyában. Keltezés helye és ideje nélkül.

²⁸ MNL OL XIX-A-83-a-77/19-1945. 80–86. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 75.279/1945. sz. előterjesztése a közoktatási nevelés egysége tárgyában, keltezés helye és ideje nélkül.

²⁹ MNL OL XIX-A-83-a-77/32-1945. 103–106. Az iparügyi miniszter 95.834/II/8/1945. sz. előterjesztése az Országos Iparoktatási Tanács felállításáról. Budapest, 1945. december 11.

küldhetett.³⁰ Az OIT szervezeti szabályzatainak kiadása és a legfontosabb tisztségek kinevezése szintén az IpM jogosítványa volt. A rendeletben foglalt szervezeti tagolódás tükrözte az iparoktatás szerveződésének legfontosabb szegmenseit: az alapfokot jelentő tanoncoktatás és a középfokú iparosképzés mellett megjelent a felnőttképzés és a tanfolyami keretek³¹ között zajló továbbképzés is.³² A napirend vitájakor a Gerő Ernő vezette közlekedésügyi tárca kérte saját részvételének biztosítását, és amellett, hogy a résztvevők elfogadták az előterjesztést, Keresztury jelezte, hogy csupán elvi alapon járul hozzá a tervezethez, az oktatás szétagolása ellen külön indítványt kívánt emelni.³³ A kormány azonban kitartott az iparügy fenntartói szétagoltsága mellett – erről tanúskodik Tildynek a Nemzetgyűlésben elhangzott programbeszéde is.³⁴

A Nagy Ferenc-kormány időszaka

Tildy Zoltán köztársasági elnöki kinevezését követően a kiscgazda Nagy Ferenc vette át a kormány vezetését, a két vizsgált tárca élén azonban nem történt változás. A Nemzetgyűlés 1946. február 13-i ülésén Nyirjessy Sándor kiscgazda képviselő mind a VKM, mind pedig a szakminisztériumok vezetőinek címzett interpellációjában kifogásolta az iskolarendszer szétagolását, valamint a szakmai ismeretek nevelési célok elé helyezését. Sürgette a kérdés mielőbbi megoldását, amelyhez két alternatívát tartott elképzelhetőnek: valamennyi szakiskola kerüljön vissza a VKM-hez, vagy a szakminisztériumnál maradván ugyan, de a tankerületi főigazgatókon keresztül gyakoroljon közvetlen főhatósági jogkört, amelybe a tárcák saját szakoktatási kérdéseikről szóló utasításaikkal szólhatnak bele.³⁵ Később elhangzott hivatalos válaszában Keresztury két okkal magyarázta az iskolarendszer szétagolását: egyrészt a tárcák igényét az utánpótlás-nevelés formálására, másrészt a hivatali elődjével, Telekivel szemben politikai bizalmatlanság nyilvánult meg. Egyetértett Nyirjessy kritikáival, egyúttal felvázolta azokat a lépéseket, amelyekkel próbálta már céljait elérni a kabinetben. Elképzeléseit viszont továbbra is fenntartotta (még ha a részletkérdésekben önmaga is látta a vita szükségességét).³⁶ Bán Antal válaszában igyekezett cáfolni az elhangzottakat, miközben korábbi érveit hangsúlyozta: az újjáépítéshez szakismeret kell, amelyet legfőképp az IpM tud biztosítani.³⁷

A korábban a demokratizálódás és a modernizáció igényében egyetértő, még visszafogottabb munkás- és parasztpártok 1946-tól – a kiscgazdák elszigetelésére márciusban megalakult Baloldali Blokkba tömörülve (Romsics, 2023. 321) – folyamatos politikai támadás alatt tartották a VKM-et és magát Kereszturyt is. A cél saját akaratuk érvényre juttatása volt a tárca döntéseiben és szervezeti

³⁰ 1946 tavaszán az OIT 36 főre bővül, amelyben a VKM már 3, az egyes tárcák összesen 8 fővel képviseltethették magukat. Lásd: 11.100/1946. M. E. sz. rendelet az Országos Iparoktatási Tanács szervezéséről szóló 80/1946. M. E. sz. rendelet módosítása tárgyában.

³¹ Az 1945-től szervezett iskolarendszerű felnőttképzés, valamint az egyes tanfolyamok a lakosság az alap- és középfokú továbbképzésének, így a szakember-utánpótlásnak és az új értelmiség kinevelésének fontos eszköze volt (Mészáros, 2005. 407).

³² Az Országos Iparoktatási Tanács szervezéséről szóló 80/1946. M. E. sz. rendelet.

³³ MNL OL XIX-A-83-a-77/19-1945. 10–11. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány ülésének jegyzőkönyve. Budapest, 1945. december 29.

³⁴ Nemzetgyűlési Napló (1946). 32.

³⁵ Nemzetgyűlési Napló (1946). 559–562.

³⁶ Nemzetgyűlési Napló (1946). 695.

³⁷ Nemzetgyűlési Napló (1946). 748–750.

struktúrájában, míg végül a belső hatalomátvétel révén politikájukat legitimálhatták a művelődésügy valamennyi területén, amelyet a később a tárca élére kerülő (ugyan kiscgazda, de a baloldali erők irányába elkötelezett) Ortutay Gyula személye garantált. Folytatódott az iparoktatás még VKM-hatáskör alatt álló elemeinek átcsoportosítása.³⁸ A Bán által beterjesztett (és a kormány által elfogadott³⁹) rendelet⁴⁰ valamennyi ipariskolát (az egyházi igazgatás alatt állók kivételével) kiemelte a tankerületi főigazgatók (vagyis közvetlenül a kultuszminiszter) felügyelete⁴¹ alá, és az újra felélesztett hivatal, az iparoktatási főigazgatók⁴² ellenőrzése alá vonta azokat (még ha az intézkedés nem is érintette az 5.800/1945. M. E. rendelet biztosította jogait a VKM-nek).⁴³

Viták az iskolaszervezet és a tartalmi kérdések körül

Az iparoktatási intézményrendszer átalakítására, korszerűsítésére, egyúttal pedig a gimnáziumokkal szemben legfőképpen az egyetemi felvételi kérdésében megmutatkozó megkülönböztetések tisztázására ugyan már a háború végén készültek tervek, tényleges változás viszont csak évek múltán történt. Teleki 1945 májusában jelezte a Minisztertanácsnak, hogy az 1938 óta fennálló törvényi szabályozás különbséget tesz a gazdasági középiskolák jogosítványai között: ezekben a tanulók a negyedik év végén saját kérelmükre érettségi vizsgát tehetnek, és így gazdasági középiskolai érettségi bizonyítványt szerezhettek. Ugyanakkor a Műegyetemen csak a mezőgazdasági és állatorvosi, illetve a közgazdaságtudományi karokra nyerhettek felvételt, a mérnöki képzésekre (amelyben az ipari középiskolát végzők voltak érdekeltek) nem.⁴⁴ A Minisztertanács ekkor hozzájárult ahhoz, hogy az általános iskolai reform rendezéséig⁴⁵ a műegyetemi felvételin egyenlő elbírálás alá essenek az ipari középiskolákból és a gimnáziumokból jelentkezők.⁴⁶ Teleki június 2-án tájékoztatta Verebely László műegyetemi rektort a döntésről, és kérte, hogy a felvételi eljárás ennek mentén folyjon le. A határozatot követően, csak június 27-én lépett hatályba a különbözeti vizsgákat szabályozó rendelet.⁴⁷ Válaszában a rektor leszögezte, hogy az ipari középiskolákból érkező jelöltek (még ha különbözeti érettségivel rendelkeznek is) nem alkalmasak a mérnökképzésre, így esetükben a Műegyetem elősorban a „jeles” rendű tanulókat fogja felvenni. Az okok között kiemelten a gimnazi-

³⁸ Bán a tervezetet már egy hónappal korábban benyújtotta, de azt végül a Minisztertanács ülésének napirendjéről levetette. Később ennek átdolgozott verzióját terjesztette be újra. MNL OL XIX-A-83-a-87/1946. 18. A Minisztertanács 1946. február 8-i ülésének jegyzőkönyve.

³⁹ MNL OL XIX-A-83-a-95/1946. 17. A Minisztertanács 1946. március 22-i ülésének jegyzőkönyve.

⁴⁰ 3.800/1946. M. E. sz. rendelet az iparoktatási főigazgatóról.

⁴¹ 1935: VI. tc. a közoktatásügyi igazgatásról.

⁴² A 20. század fordulóján már létezett ez az intézmény, amely a kereskedelemügyi tárca keretében a középfokú iparoktatási intézményeket felügyelte (Nagy, 2012. 88).

⁴³ MNL OL XIX-A-83-a-95/51-1946. 175–179. Az iparügyi miniszter 11.816/I. 1946. Ip. M. sz. előterjesztése az iparoktatási főigazgatóról. Keltezés helye és ideje nélkül.

⁴⁴ 1938: XIII. tc. 46–47. §.

⁴⁵ Az 1945 júliusában elkészülő köznevelési reformtervezetben az OKT az általános iskolára fókuszált, a középfokú iskolákról (mivel, csak a gimnázium tartozott a VKM hatáskörébe) említőleg szóltak. Eszerint a 8 éves alapfokú képzést elvégzők a szakirányú tanonciskolákba, vagy a 4 éves középiskolák valamelyikébe léphetnek tovább (Dancs, 1975. 201–202).

⁴⁶ MNL OL XIX-A-83-a-30-1945. 134–135. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 2635/1945. eln. sz. előterjesztése. Keltezés helye és ideje nélkül.

⁴⁷ Az 4.290/1945. M. E. sz. rendelet 1–2. §-a értelmében az ipari középiskolák tanulóinak kiegészítő gimnáziumi érettségi vizsgát kellett tenniük ahhoz, hogy a műszaki irányú felsőoktatásba léphessenek.

umokhoz képest gyengébb műveltségtartalmat, az alapozó tantárgyak rossz tantervi elosztását, és azt jelölte meg, hogy az ipariskolai tanterv nagyarányú szakmai tartalmát nem tekintik előnynek a gimnazisták előtanulmányaihoz képest (Osváth, 2001. 55–56).

Az SZDP-hez kötődő Szociáldemokrata Mérnöksoport iparoktatási és műegyetemi reform albizottsága – Keller Bence⁴⁸ javaslatát alapul véve – tervezetet dolgozott ki: 1. a tanoncoktatás megtartása mellett a 3 éves szakiskolákat szüntessék meg; 2. egységes, 3 éves (kötelező előzetes 1 év műhelygyakorlattal kiegészített) ipariskolákat hozzanak létre (a felső ipariskolák és az ipari középiskolák átalakításával egyetemben). Ezekben a szakmai oktatás élvezzen nagyobb prioritást az általános műveltséget adó tárgyakkal szemben, és a legalább „jó” rendű tanulóknak biztosítsák a műszaki felsőoktatásba lépés lehetőségét. Eközben a Műegyetem autonómiájának megszüntetését, mérnökökből és iparosokból álló kuratóriumi vezetőség létrehozását is sürgették.⁴⁹

A műszaki oktatás egyes szintjeinek érdekcsoportjai több ponton is hasonló álláspontot fogalmaztak meg az intézményrendszer, a képzés tartalma és a kimeneti követelmények tekintetében. Egyesek attól tartottak, hogy az ipari középiskolákban a szakmai és a humán-reál tartalom közötti arányeltolódás, a módszertani sajátosságok (az alapvetően mintakövető, gondolkodást kevésbé fejlesztő feladatvégrehajtás) miatt az iparostanulók jelentős hiányokkal érkeznének a felsőfokú mérnökképzésbe (amelynek így csökkenne a színvonala). Kotsis Endre műegyetemi tanár úgy látta, az iskolák koncepciójából ki kell iktatni a kettősséget: nem lehet egyszerre gyakorlati pályára és a főiskolai tanulmányokra is felkészíteni, mert ezek ellentétes hatást váltanak ki. Ezt szerinte a meglévő felső ipariskolák módosításaival el lehetett volna érni (Kotsis, 1945. 7–9). Sárádi Kálmán felső ipariskolai tanár is ez utóbbi iskolafajta megtartását és az ipari középiskolák átszervezését látta helyénvalónak, miközben szerinte a szakirányú felsőoktatási részvétel lehetőségét a szigorúbb felvételi kritériumok és a műszaki érettségi garantálhatnák.⁵⁰ A kérdés eljutott a Nemzetgyűlésbe is: az 1946. július 24-i ülésen ismét Nyirjessy kritizálta a VKM-ot az ipari középiskolai tanulókat ért hátrányos megkülönböztetés miatt. Elutasította ugyanakkor Kotsis vádjait, mondván: 1938 után, már a VKM felügyelete alatt, az ipariskolák leszámoltak az elavult, begyakorlásokon alapuló tanítási módszerekkel.⁵¹ Később napirendre kerülő írásbeli válaszában Keresztury rámutatott, hogy ezeket a középiskolákat Hóman azért hozta létre, hogy az értelmiségi pályák túlszűfoltóságát csökkentve a tanulók egy részét gyakorlati foglalkozási pályák felé terelje, így eleve nem szándékoztak felsőoktatási belépést biztosítani. Szerinte az ipari középiskolák művelődési ismeretanyaga nincs egy szinten a gimnáziumokéval, ezért – és a hazai mérnökdiplomák nemzetközi megítélésének védelme érdekében – jövőbeni céljuk az iparügyi tárcavezetővel olyan jogi környezet megteremtése volt, amely a kérdést hosszú távon képes lett volna megoldani (mások mellett a két középiskolatiszta tudásanyagának azonos szintre emelésével).⁵² 1946 szeptemberében a Kormány előbb engedélyezte a felső ipariskolákban legalább „jó” általános eredményű végbizonyít-

⁴⁸ Keller Bence (1889?–1980) okleveles gépészmérnök, műszaki szakfordító, 1947-től az Állami Műszaki Főiskola tanára. Kommunista nézetei miatt 1920-ban kizárták a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletből.

⁴⁹ MNL OL M-KS 283–21. 177. ö. e. 1–4. Javaslatok és összesített feljegyzés az albizottság értekezleteiről. 1945. augusztus 15.

⁵⁰ MNL OL M-KS 283–21. 177. ö. e. 11–14. Sárádi Kálmán levele. Budapest, 1946. július 20.

⁵¹ Nemzetgyűlési Napló (1948). 366–368.

⁵² Nemzetgyűlési Napló (1951). 941–942.

vánnyal rendelkezőknek a gimnáziumi érettségi vizsga letételét,⁵³ majd döntött arról, hogy legalább „elégseges” eredménnyel ipari középiskolai érettségét tehetnek.⁵⁴

Látható, hogy a két iskolatípus műveltségcsomójának mentén kirajzolódó harcban mely érdekcsoportok melyik oldalon kötelezték el magukat. A műegyetemi tudáselit ragaszkodott a klasszikus műveltség prioritásának fenntartásához, ezzel összefüggésben pedig az egyetemi színvonal, illetve saját pozícióinak megőrzéséhez. A baloldali pártok tömörülése viszont pont ennek helyzetét kívánta gyengíteni a műegyetemi átalakítások és a – sok esetben bizonyosan gyengébb általános tanulmányi felkészültséggel rendelkező – munkás- és parasztszármazású tanulók arányának növelése révén.

A középiskolai reformok keretében mutatta be Bán a 4 éves műszaki (vegyipari, gépipari stb.) középiskola tervét,⁵⁵ amely az egyes iskolatípusok összevonásával kívánt egységes középfokú szakképzést teremteni – a VKM szerveinek egyetértésével. A kiadott rendelet egyrészt bevezette a gimnáziumival egyenértékűsített műszaki középiskolai érettségét, ennek révén pedig a továbbtanulás lehetőségét a Műegyetem mérnöki fakultásán. A szakmai képesítés megnevezése körüli viták lezárására bevezette a „műszaki középiskolát végzett technikus” terminusát, egyúttal pedig lehetővé tette a koedukált oktatást ezekben az iskolákban. Rendezni kívánták a felső ipariskolák helyét és szerepét is: az érettségi vizsgát tett tanulók számára a műszaki középiskolákkal kapcsolatban álló, legfeljebb 2 év időtartamú, a mélyebb gyakorlati ismeretek elsajátítását szolgáló felső tagozatként működött tovább.⁵⁶ Az iparoktatás szervezésében ez volt Bán utolsó érdemi döntése: mivel ellenezte a munkáspártok 1948. februári egyesülését, előbb a kizárt tagok listájára került, később pedig emigrált. A hajdani tanonciskolák (a későbbi szakiskolák) ipariskolákká szervezését későbbi hivatali utóda, Kossa István hajtotta végre. Ezekben a 3 éves iskolákban a szakmunkások utánpótlása zajlott, világnézeti képzéssel egybekötve. Az ipariskolákból átjárás nyílt az ipari középiskolába is, a képzés végeztével kiállított végbizonyítvánnyal viszont legfeljebb segédvizsga letételére vagy továbbképzésre lehetett jelentkezni.⁵⁷ Az intézmények felett végig az IpM rendelkezett, a VKM-nek a közművelődési, az egyes szaktárcáknak a szakspecifikus képzésben volt felügyeleti jogköre. Később Ortutay Gyula indítványozta az iparoktatási főigazgató hivatalának megszüntetését arra hivatkozva, hogy a párhuzamos ügyintézés az IpM Iparoktatási Szakosztályával lassítja a folyamatokat. Mivel a fővárosból nem lehetett ellátni az országos felügyeletet, a miniszter az iparoktatási igazgatókat és tanárokat (a későbbi „körzeti iparoktatási tanulmányi felügyelőket”⁵⁸) bízta meg a feladattal.⁵⁹

A szakoktatásnak a VKM hatáskörébe történő teljes visszautalása 1947-ben felmerült már,⁶⁰ a tényleges döntés viszont csak két év múlva született meg. Előbb csak az intézmények kölcsönös társfelügyelete szélesítette jogkörét, amikor 1948-ban rendeletben írták elő, hogy a VKM-nek már nemcsak a közművelődési, hanem a szakmai jellegű képzés tanügyi ellenőrzésére is kiterjed a

⁵³ 10.030/1946. M. E. sz. rendelet a felsőipariskolát végzettek gimnáziumi érettségi vizsgálatára tárgyában.

⁵⁴ 9.900/1946. M. E. sz. rendelet a felsőipariskolát, valamint a felsőépítőipariskolát végzett tanulók ipari középiskolai érettségi vizsgálatára tárgyában.

⁵⁵ MNL OL XIX-A-83-a-191/61-1947. 18.059/IV. 1947. Ip. M. sz. előterjesztés a műszaki középiskolákról, 179–181. Keltezés helye és ideje nélkül.

⁵⁶ A műszaki középiskola létesítéséről szóló 13.970/1947. Korm. sz. rendelet.

⁵⁷ 13.460/1948. Korm. sz. rendelet ipariskolák létesítése tárgyában.

⁵⁸ 28.730/1949. Ip. M. számú rendelete az iparoktatási intézmények tanulmányi felügyelete tárgyában.

⁵⁹ 3.810/1949. Korm. sz. rendelet az iparoktatási főigazgatói hatóság megszüntetése tárgyában. Megjegyzés: a VKM nem emelt kifogást, de hangsúlyosan ragaszkodtak saját jogkörük érintettségéhez.

⁶⁰ A közoktatásügyi kérdésekkel foglalkozó pártközi albizottság 1947. március 5-i ülésén 10 pontból álló javaslatot terjesztett elő a pártközi értekezlet számára, amelynek egyik eleme volt a kérdés rendezése (Horváth et al., 2003. 482).

jogosítványa (annak tartalmát nem érintve), mégpedig műhelygyakorlatokon a tantervi előírások betartására, azok látogatottságának megfigyelésére, a tanítószemélyzet megfelelő képzettségére, illetve valamennyi dokumentáció és létesítmény megtekintésére.⁶¹

1947. márciusi kinevezését követően Ortutay (az MKP céljait szolgálva) 1948-ban végrehajtotta⁶² az iskolák államosítását, amelyből a szakképzés területe sem maradt ki: a fenntartói pluralizmust felszámolva 58 középiskola került az IpM felügyelete alá 1948. június 16-i hatállyal (Kovács, 2012. 633.; Mészáros, 2005. 406–408).⁶³ Ősszel megindult a középiskolákat homogenizáló reform tervezése – ennek részeként az általános iskolára épülő, érettségivel záródó gimnázium mellett jelen lettek volna az újfajta technikumok is (miközben a szakiskolák és a tanfolyamok megmaradtak). 1949 áprilisában jelölték ki a reform főbb elemeit: a középiskolák egységesítését, a szakosítást és az ideológiai tantárgyak bevezetését (ez utóbbiakkal platformot teremtve a termelés számára megfelelő közép-kaderek kiképzésének). Ekkor a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottsága még úgy határozott, hogy a szakképzés differenciáltsága egyelőre mérséklendő, a felügyeletet pedig a szaktárcáknál kell hagyni.⁶⁴

1949. júliusi előterjesztésével Ortutay a humán műveltség helyett a természettudományos kánont középpontba állító iskolatípust kívánt kialakítani.⁶⁵ Ez világos kultúrpolitikai üzenettel bírt: az 1945 előtti elitek műveltségkoncepciójának helyébe az iparosítás érdekeit kiszolgáló új szakirányú műveltség lépett. A szakképzésben tanulók arányának növelésére mindenekelőtt a munkásgyermekre számítottak, akiknek így az ideológiai képzését is biztosítani tudták – az első 5 éves terv célkitűzéseivel egyetemben. A Népgazdasági Tanácsot⁶⁶ (NT) vezető Gerő lehetetlennek tartotta, hogy a szakképzés 10 tárca között legyen megosztva, mindenképpen egy minisztérium felügyelete alatt tudta csak elképzelni, ugyanakkor szorgalmazta, hogy a szaktárcáknak legyen döntő ráhatása a tananyag összeállítására. Rákosi Mátyás nyomán a Minisztertanács azzal fogadta el a javaslatot, hogy azt előbb az NT elnöke még egyszer felülvizsgálja.⁶⁷ Az augusztus 1-jén életbe lépő rendelettel valamennyi ipariskola a VKM-hez került, a társtárcák vezetői, a Szakoktatási Tanács és az Országos Munkaerőgazdálkodási Hivatal pedig tanácsadási jogokkal lett csupán felruházva, miközben az OIT ezzel párhuzamosan megszűnt.⁶⁸ Ezzel lezárult a képzési ágazat II. világháborút követő – átszervezésekkel sűrűn átszótt – időszaka, és kezdetét vehette a szovjet mintán alapuló szakmunkásképzés és az annak intézményi hátterét biztosító, előbb szakgimnáziumi, majd 1950-től technikai szervezet kialakítása.

⁶¹ 7.000/1948. V. K. M. sz. rendelet a vallás- és közoktatásügyi és az iparügyi miniszter részéről gyakorolt kölcsönös iskolafelügyelet szabályozása tárgyában.

⁶² 1948: XXXIII. tc.

⁶³ 11.600/1948. Ip. M. sz. rendelet a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában alkotott 1948: XXXIII. tc. végrehajtásáról.

⁶⁴ MNL OL M-KS 276–53. 25. ö. e. 2. Az MDP PB 1949. április 21-i ülésének jegyzőkönyve.

⁶⁵ MNL OL XIX-A-83-a-298/46-1949. 265. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1010/3/1949. sz. előterjesztése a középfokú szakoktatási intézményeknek a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe utalásáról. Budapest, 1949. július 12.

⁶⁶ A Gazdasági Főtanács helyett az 1949. évi 16. törvénnyel jött létre a kormány gazdasági csúcsszerveként.

⁶⁷ MNL OL XIX-A-83-a-298/1949. 24–26. A Minisztertanács 1949. július 15-i ülésének jegyzőkönyve.

⁶⁸ 4.156/1949. Korm. sz. rendelet a középfokú szakoktatási intézményeknek a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatáskörébe utalásáról.

Összegzés

Az 1945–1948 között kormányzó pártok kultúrpolitikai küzdelmei kiemelt szerepet kaptak a társadalom formálásának irányítása miatt. A pozíciószerezésben az egyik pólust a baloldali pártok és a befolyásuk alatt álló szakminisztériumok (az iparügyben a SZDP, az agrár- és a kereskedelemügyben a MKP), a másik pólust a polgári pártok és felügyelt tárcaik (így 1947-ig a VKM is) jelentették. Az utóbbi hatáskörébe tartozó területek (így az iparoktatás is) ideális terepet jelentettek az állandósuló harcoknak.

Három szakaszra bontható az iparoktatás feletti hatalmi vetélkedés története. 1945 tavasza és ősze között a szaktárca az 1938-ra kialakult, központosított felügyeleti és intézményrendszerre alapozva igyekeztek működésüket normalizálni, és amikor ez megtörtént, a koalíció balszárnya – pozíciószerezés érdekében – támadta a szaktárcaikat, és a VKM szerepét gyengítve (a szakképzési rendszer leválasztásával) sikeresen dezintegrálhatta belső struktúráját. Az 1946–1947-ben felmerülő koncepcionális vitákban a VKM elsősorban az 1945-ös változások visszavonását próbálta keresztülvinni a kabinetben – sikertelenül. A baloldal szélesebb kultuszpolitikai térnyerésével 1947–1949 között lezajlott mások mellett a szakképzés iskolaállományának államosítása és a terület reintegrálása a VKM alatt, így a kommunista vezetés egy új, ideológiai alapokra helyezett műveltségi koncepcióval alakíthatta át az intézményrendszert és állíthatta azt az iparosítás és a társadalom szocialista típusú átalakításának szolgálatába. Számukra tehát a tárcai hovatartozás stratégiai kérdés volt saját céljaik elérése érdekében.

Rövidítések

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest.

Források

- A M. Kir. Kormány 1919–1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv (1926). Athenaeum, Budapest.
- G. Vass István (szerk.) (2003): *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei 1944. december 23. – 1947. május 31.* Magyar Országos Levéltár, Budapest.
- G. Vass István (szerk.) (2005): *Tildy Zoltán kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1945. november 15. – 1946. február 4.* Magyar Országos Levéltár, Budapest.
- Magyarország tiszti cím- és névtára.* (1936). Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Magyarország tiszti cím- és névtára.* (1944). Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Nemzetgyűlési Napló 1946.* (1946). Athenaeum, Budapest.
- Szűcs László (szerk.) (1997): *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) Minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15.* A kötet. Magyar Országos Levéltár, Budapest.
- Szűcs László (szerk.) (2003a): *Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. február 5. – 1946. július 19.* A kötet. Magyar Országos Levéltár, Budapest.
- Szűcs László (szerk.) (2003b): *Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. február 5. – 1946. július 19.* B kötet. Magyar Országos Levéltár.
- Tobiás László (szerk.) (1945): *A Budapesti M. Kir. Állami Felső Építőipariskola évkönyve az 1944–45. tanévről.* Magánkiadás, Budapest.

Felhasznált irodalom*

- Balogh Sándor és Izsák Lajos (szerk.) (2004): *Magyarországi pártprogramok 1944–1988*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- Bassola Zoltán (2020): *Ki voltam?* ELTE Eötvös József Collegium, Budapest.
- Dancs Istvánné (1978): A koalíciós időszak közoktatási rendszeréről 1945–1948. *Levéltári Szemle* 28 (3), 513–524. <https://tinyurl.com/43tswuer>
- Dancs Istvánné (szerk.) (1979): *Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról 1945–1948*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Darvas Péter és Gyekiczky Tamás (1986): *A középfokú szakoktatás rendszerének átalakulása 1949–1956 között*. Oktatókutató Intézet, Budapest.
- Dévényi Anna (2020): A középfokú oktatás társadalompolitikai vetületei a Horthy-korszakban. *Századok* 154 (1), 81–106. <https://real.mtak.hu/114379>
- Faragó László (1961): Munka, munkára nevelés, munkaiskola. *Magyar Pedagógia* 61 (2), 143–166. <https://tinyurl.com/456my7zm>
- Farkas László (2002): *Hómantól Ortutayig. Történelmi évek egy magyar minisztériumban 1934–1949*. Országos Pedagógiai Múzeum és Könyvtár, Budapest.
- Feitl István (1995): Viták az Ideiglenes Nemzeti Kormányban. In: Feitl István (szerk.): *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944–1945*. Politikatörténeti Alapítvány, Budapest. 233–253.
- Horváth Julianna, Szabó Éva, Szűcs László és Zalai Katalin (szerk.) (2003): *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–1948*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Horváth Miklós (1970): A népi demokrácia neveléstörténetének dokumentumaiból. *Pedagógiai Szemle* 20 (4), 343–353.
- Izsák Lajos és Kun Miklós (szerk.) (1994): *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Jóború Magda (1961): *Élet és iskola*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Kéri Katalin (2001): *Bevezetés a neveléstörténeti kutatások módszertanába*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. <https://tinyurl.com/3f7acd44>
- Kotsis Endre (1945): A közoktatás újjászervezése és a mérnökképzés. *Köznevelés* 1 (10), 7–9.
- Kovács Éva (2012): A közoktatás „fejlesztési tervei” 1949–1956 között. *Történelmi Szemle* 54 (4), 623–652.
- Mann Miklós (2002): *Budapest oktatásügye 1873–2000*. Önkonet, Budapest.
- Mészáros István (1995): *Magyar iskolatípusok 996–1990*. Országos Pedagógiai Múzeum és Könyvtár, Budapest.
- Mészáros István (2005): A XX. század második fele. In: Mészáros István, Németh András és Pukánszky Béla (szerk.): *Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest. 403–439.
- Molnár Károly (2016): Teleki Géza és Keresztury Dezső a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élén (1944–1946). *Neveléstörténet* 13. (1–2), 147–153. <https://tinyurl.com/mr3ub5xn>
- N. Szabó József (1991): Keresztury Dezső kultúrpolitikája, 1945–1946. *Kortárs* 35 (3), 108–113.
- N. Szabó József (2019): Az oktatásügy irányítása a politikai átalakulások idején (1945–1948). *Valóság* 62 (4), 77–90. <https://tinyurl.com/56sy7hvp>
- Nagy Péter Tibor (2005): Az állami befolyás növekedése a magyarországi oktatásban 1867–1945. *Iskolakultúra* 15 (6–7), 3–229. <https://tinyurl.com/bdda6z9n>
- Nagy Péter Tibor (2012): *Oktatás-történet, -szociológia*. Iskolakultúra, Budapest.
- Németh András (1968): Az Iparügyi Minisztérium a felszabadulás után, 1945–1949. *Levéltári Szemle* 18 (2), 351–385. <https://tinyurl.com/yc2rwj5f>
- Orosz László (2003): *A magyarországi ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi szakoktatás vázlatos története*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.
- Osváth Zsolt (összeáll.) (2001): *A felvételi rendszer változásai a források tükrében 1871–1949*. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest.
- Patyi Gábor (2021): *A hazai szakképzés történetének vázlata (18–20. század)*. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron. <https://doi.org/10.35511/978-963-334-419-4>
- Pető Iván (szerk.) (1985): *Iparügyi Minisztérium 1945–1949 (1950)*. Új Magyar Központi Levéltár, Budapest.
- Pukánszky Béla (2005): A modern magyar nevelés elmélete és gyakorlata. In: Mészáros István, Németh András és Pukánszky Béla (szerk.): *Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest. 338–388.
- Rácz Béla (1962): Az Ideiglenes Nemzeti Kormány Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumának történetéhez (1944. december 21. – 1945. november 15.). *Levéltári Közlemények* 33 (1), 43–87. <https://tinyurl.com/mtm4pypm>

* A tanulmányban előforduló webes hivatkozások utolsó ellenőrzési dátuma: 2026. május 31.

- Rácz Béla (1974): Az Iparügyi Minisztérium újjászervezése (1944. december – 1945. november). *Levéltári Közlemények* 44–45, 429–459. <https://tinyurl.com/3yyzy4ub>
- Romsics Ignác (2023): *Magyarország története a XX. században*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Sáska Géza (2006): A társadalmi egyenlőség megteremtésének kísérlete az ötvenes évek felsőoktatásában. *Educatio* 15 (3), 593–608. <https://tinyurl.com/ye2xa775>
- Szabolcs Éva (2011): Deduktív (Analitikus) jellegű kutatások. In: Falus Iván (szerk.): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 84–94.
- Szakmány László (szerk.) (1962): *80 éves a középfokú iparoktatás 1879/80–1959/60*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Zeman Ferenc (2023a): Az Iparügyi Minisztérium élén. In: Presztóczki Zoltán és Zeman Ferenc (szerk.): *Takács Ferenc életútja és politikai pályája (1893–1956)*. Tornyai János Múzeum, Könyvtár és Művelődési Központ – Emlékpont, Hódmezővásárhely. 103–112.
- Zeman Ferenc (2023b): Az Iparügyi Minisztérium részvétele a szovjet–magyar jóvátételi tárgyalásokon. In: Presztóczki Zoltán és Zeman Ferenc (szerk.): *Takács Ferenc életútja és politikai pályája (1893–1956)*. Tornyai János Múzeum, Könyvtár és Művelődési Központ – Emlékpont, Hódmezővásárhely. 112–119.
- Welker Ottó (1986): *A művelődésügyet irányító minisztériumok szervezete, ügybeosztása és vezető tisztviselői 1945–1984*. Kézirat. Országos Pedagógiai Múzeum és Könyvtár, Budapest.

